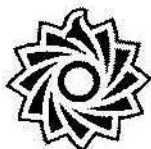

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس، تهران

نظریه‌های طراحی شهری؛

(با تأکید بر برخی از نظریه‌های کاربردی در ایران)

تألیف:

دکتر سينا رزاقی اصل

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس، شهید رجایی

مهندس فاطمه جم

سرشناسنامه	رزاقی اصل، سینا، ۱۳۶۱-
عنوان و نام پدید آور	نظریه‌های طراحی شهری (با تأکید بر برخی از نظریه‌های کاربردی)
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	د، ۱۴۰ ص: مصور، جدول.
شابک	978-600-6594-33-0
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	شهرسازی - طرح و برنامه‌ریزی
موضوع	شهرسازی - ایران - طرح و برنامه‌ریزی
شناسه افزوده	جم، فاطمه، ۱۳۶۵-
شناسه افزوده	دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۳ ع ۹۰۳۱ / ۴ NA
رده‌بندی دیوبی	۷۱۱/۴
شماره کتابشناسی ملی	۳۶۲۱۱۷۰

دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

عنوان	نظریه‌های طراحی شهری (با تأکید بر برخی از نظریه‌های کاربردی در ایران)
تألیف	دکتر سینا رزاقی اصل، عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، مهندس فاطمه جم
ویراستار ادبی	دکتر بداله بهمنی
نوبت چاپ	اول پاییز ۱۳۹۳
انتشارات	دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
لیتوگرافی	فرانقش
چاپ	برهان
طراح جلد	مهندس فاطمه جم
ناظر چاپ	محمد معتمدی نژاد
کارشناس چاپ و صفحه‌آرا	نیره فیروزی
کارشناسان	طاهره کیا، علی رضایی اهوآونی
شمارگان	جلد ۱۰۰۰
قیمت	۸۰۰۰ تومان
شابک	ISBN: 978-600-6594-33-0 ۹۷۸ ۶۰۰ ۶۵۹۴ ۳۳ ۰

کلیه حقوق این اثر برای مؤلفین و مترجمین و دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی محفوظ است.

نشانی: تهران، لویزان - کد پستی ۱۵۸۱۱ ۱۶۷۸۸ صندوق پستی ۱۶۳ - ۱۶۷۸۵ - تلفن: (۲۶۲۲) ۹ - ۲۲۹۷۰۰۶۰

۲۲۹۷۰۰۷۰، شماره: ۲۲۹۷۰۰۰۳، پست الکترونیکی: Publish@srta.edu، وب سایت: http://Publish.srta.edu

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ت	قدردانی
ج	مقدمه
۱	فصل اول: دلایل انتخاب نظریه‌ها
۹	فصل دوم: نظریه‌های کاربردی طراحی شهری در ایران
۱۱	بخش اول: نظریه‌های پایه
۱۳	«تئوری یک پارچه طراحی شهری»
۲۱	«نوشهرگرایی»
۳۱	«طراحی شهری پست‌مدرن»
۴۳	بخش دوم: فضاهای شهری و مکان‌های عمومی
۴۵	«مدل مکان، مکان‌سازی»
۵۵	«مکان سوم»
۶۱	«ساختارمند کردن مکان‌ها»
۷۱	«شهرسازی روزمره»
۷۷	«شهر کلاژ»
۸۳	بخش سوم: اقتصاد شهری
۸۵	«تئوری اقتصاد سیاسی فضائی»
۹۳	بخش چهارم: اکولوژی و توسعه‌ی پایدار
۹۵	«روستا شهر»
۱۰۳	«شهرسازی منظر»
۱۱۱	«طراحی شهری عمودی»
۱۲۱	«شهرسازی اکولوژیک»
۱۳۱	کلام پایانی

بیش از نیم قرن از پیدایش حرفه - دانش طراحی شهری در جهان می‌گذرد. این رشته در طی این دوره بالاخص دو دهه‌ی گذشته از رشدی چشمگیر در حوزه‌ی مبانی نظری و عرصه‌های حرفه‌ای برخوردار بوده است. به‌گونه‌ای که تنها با جستجوی واژه‌ی "طراحی شهری"^۱ در سایت گوگل^۲، در حدود دویست و بیست میلیون نمایه‌ی مختلف و بیش از دو میلیون نشر مختلف اعم از کتب و مقالات علمی ظاهر می‌شود. امروزه جایگاه رشته‌ی طراحی شهری در میان جوامع انسانی تبیین شده و حکومت‌های دولتی و محلی آگاهی کم و بیش روشنی در زمینه‌ی مبانی و حوزه‌های فعالیت آن دارند. حکومت‌ها تمایل زیادی به توسعه‌ی آموزشی و حرفه‌ای این زمینه‌ی تخصصی بروز داده و بستوهای رشد هرچه بیشتر آن را فراهم می‌نمایند.

وضعیت فعلی طراحی شهری به زعم متیو کارمونا و استیو تیزدل در کتاب "خوانش مفاهیم طراحی شهری" بر بدنه‌ی عظیم و رو به رشد از نوشته‌های نظریه‌پردازان در متون کلاسیک دهه‌ی ۱۹۶۰ میلادی به بعد بنا شده که این کتاب در صدد تکرار آن‌ها نیست. اتخاذ رویکرد کاربردی و در عین حال کل‌نگر، کمک کرد تا در این کتاب بر حوزه‌های پراهمیت و بعضاً جا افتاده از ادبیات حرفه‌ای - دانشی طراحی شهری در ایران تأکید شود.

"نظریه‌های طراحی شهری؛ با تأکید بر برخی از نظریه‌های کاربردی در ایران" با دو هدف تألیف شده است. اول ضرورت آموزشی و تأمین منبعی کاربردی جهت استفاده دانشجویان طراحی شهری است تا بدین وسیله با برخی از مهم‌ترین نظریه‌های مطرح شده در زمینه‌ی طراحی شهری آشنا شوند. این هدف هم‌سو با محتوای آموزشی موجود در برنامه‌ی رشته‌ی کارشناسی ارشد طراحی شهری نیز می‌باشد. هدف دوم که مهمتر است وجود نوعی خلا و بی‌توجهی در زمینه‌ی وجود ارتباط مناسب میان نیازمندی‌های حوزه‌ی حرفه‌ای طراحی شهری در ایران با زمینه‌های تئوریک موجود بین‌المللی می‌باشد. تجربیات مؤلفان در حوزه‌های حرفه‌ای طراحی شهری نشان می‌دهد که غالب پروژه‌های طراحی شهری انجام یافته و در حال انجام در سطح کشور فارغ از بهره‌برداری مناسب از نتایج و رهنمودهای نظریه‌های معتبر بین‌المللی و برپایه نوعی کثرت‌گرایی تجربی^۳ که ماحصل بخشی از نظام آموزشی و نیز خواسته‌های کارفرمایان می‌باشد، شکل می‌گیرد. مطابق این نگاه که در آن تفکر "معمار" به جای "برنامه‌ریز و طراح شهری" رواج دارد، طراحی شهری عمدتاً تحت تأثیر چشم‌اندازها و بینش شخصی افراد و مشاوران است. قدرت تخیل ذهنی غیرقابل انکار معماران همواره بر ضوابط و الگوهای بی‌حاصل طراحان شهری تفوق و تسلط داشته و در نتیجه

1. Urban Design

2. Google

3. Experimental Pluralism

غالب طراحان شهری خود را محصور در شرایط و محدودیت‌های مورد نظر کارفرما دیده و بی‌توجه به این‌که پاسخ‌های مناسب و خلاقانه‌ای در لابه‌لای متون تئوریک طراحی شهری در جهت حل مسائل شهری پیش‌بینی شده‌است، مکان را متوجه تصمیمات سطحی و به دور از منطق‌های نظری نموده‌اند.

مروری بر چگونگی کاربرد نظریه‌های مطرح شده‌ی طراحی شهری در شرایط ایران همواره یکی از دغدغه‌های مؤلفان بوده است. تجربیات مؤلفان در حوزه‌ی آکادمیک و پژوهشی حاکی از آن است که امروزه در طراحی و ساماندهی سایت‌های شهری در ایران نکات و ضرورت‌های متنوعی از قبیل: "نگاه الگویی به ساخت شهر"، "ابعاد اجتماعی مکان‌های عمومی"، "نقش فضای باز و منظر در ساخت شهر"، "مدیریت زمین در شهرها"، "رویکردهای اکولوژیک و زیست‌محیطی در شهر"، "زمینه‌گرایی" و "توجه به ارزش‌های تاریخی" مطرح است. این نوشتار با هدف تبیین بخشی از دانش تئوریک کاربردی طراحی شهری در ایران، سعی در بیان نکات و محورهای خلاصه و موجز از هر نظریه دارد. بدیهی است پرداختن عمیق و مرتبط با کلیه بخش‌های مکمل تئوری، خود منابع و کتاب‌های نظری مفصلی را می‌طلبد که از مجال نوشتار حاضر خارج است. همچنین در انتخاب و تدوین نظریه‌های موردنظر، نو بودن نظریه در ایران و نیازمندی جامعه تخصصی به تولید دانش مرتبط با مبانی و اهداف تئوریک آن‌ها مدنظر مؤلفان قرار گرفته‌است. در اینجا ذکر این نکته ضروری است که پرداختن به کلیه‌ی نظریه‌های طراحی شهری در طی نیم قرن گذشته، وظیفه و رسالت اصلی این مجموعه نیست. بلکه این کتاب با هدف قراردادن برخی از این نظریه‌ها و با نیم نگاهی به کاربرد آن‌ها در ایران، دست به انتخاب ۱۲ نظریه‌ی پایه و کاربردی زده است. برخی نظریه‌ها مانند "شهرسازی منظر"، "شهرسازی اکولوژیک" و "طراحی شهری عمودی" جدیدتر بوده و در سطح کشور کمتر بدان‌ها پرداخته شده است. لذا مؤلفان بر آن‌اند تا با ذکر مطالب هرچند مختصر در مورد این نظریه‌ها، توجه دانشجویان، پژوهشگران و استادان را به اهمیت کاربرد آن‌ها در شرایط ایران جلب نمایند. کتابی که پیش روی شماست حاوی بسیاری از رویکردها و مسائل بین‌المللی و فراگیر حوزه‌ی نظریه‌ی طراحی شهری است. ساختار مطالب کتاب به‌گونه‌ای تنظیم شده‌است که خواننده با مجموعه‌ی برخی از مهم‌ترین نظریه‌های طراحی شهری که در ایران مورد نیاز بوده و در سطح جامعه‌ی جهانی نیز از مقبولیت و تأثیرگذاری بالایی برخوردارند، آشنا

۱. جهت آشنایی بیشتر با موضوعات "شهرسازی منظر" و "طراحی شهری عمودی" به مقالات زیر از نویسنده رجوع شود:

الف) فیضی، محسن و سینا رزاقی اصل (۱۳۸۸) شهرسازی منظر: رویکردی نوین در معماری منظر و طراحی شهری، مجله باغ نظر، ش ۱۰.

ب) رزاقی اصل، سینا و دیگران (۱۳۸۹) طراحی شهری عمودی: مفاهیم و الزامات تحقق آن در کلان‌شهر تهران، مجله باغ نظر، ش ۱۳.

شود. مطابق با توضیحات و مبانی مطرح شده در فصل اول کتاب، نظریه‌های کاربردی در ایران در چهار بخش با محوریت نظریه‌های پایه، فضاهای شهری- مکان‌های عمومی، اقتصاد شهری و اکولوژی و توسعه‌ی پایدار ارائه شده‌اند.

استرنبرگ با رویکردی کل‌نگر سعی در ارائه تئوری جامع از طراحی شهری که بر بعد ماهوی تأکید داشته و جنبه‌های رویه‌ای را نیز مدنظر دارد، داشته‌است. "تئوری یک پارچه طراحی شهری" از جمله تلاش‌هایی است که نظریه‌پرداز در راستای جامعیت بخشیدن به نظریه طراحی شهری نموده‌است. نظریه‌ی "نوشهرگرایی" تحولی اساسی در رویکردها و نظریه‌های غالب بر شهرسازی نیمه‌ی دوم قرن بیستم گذاشت. تأثیرات وسیع این نظریه بر فرم و کالبد شهرهای امروزی انکارناپذیر است. پیاده‌مداری، سبزی‌نگی، اجتماع پذیری، امنیت، سرزندگی و کیفیاتی از این قبیل بخشی از مهم‌ترین اصولی است که در این نظریه بر آن‌ها تأکید شده‌است. نهضت "پست‌مدرنیسم" در زمینه‌ی شهرسازی نیز همچون سایر رشته‌ها مطرح شد. زمینه‌گرایی، سنت‌گرایی و توجه به ارزش‌های تاریخی در فرم و بافت شهری جزء نکات اساسی در طرح این نظریه، بیان شده است. شهرسازی پست‌مدرن رویکردی اجتماعی- مکانی به فضای شهری دارد.

موضوع مکان و نظریه‌ی "مکان‌سازی" به‌عنوان مسئولیت اصلی طراحی شهری که توسط مؤسسه "پروژه‌هایی برای فضاهای عمومی"^۳ تبیین و ارائه شده است، به‌عنوان نخستین نظریه‌ی کلیدی و مورد کاربرد در ایران مطرح شده است. شناخت ابعاد و کیفیات اصلی مرتبط با این نظریه امروزه به‌عنوان دستمایه اصلی طراحان شهری محسوب می‌شود. توجه ویژه به مقوله مشارکت مردمی و نقش آن در پیشبرد بهینه‌ی طراحی شهری محور اصلی این نظریه است. نظریه‌ی "مکان سوم"^۴ به فضاهای عمومی روزانه اشاره دارد. این نظریه‌ی معطوف به بعد اجتماعی در طراحی شهری بوده و سعی در احیا و نشان دادن ارزش‌های اجتماعی نهفته در این اماکن دارد. بیان نقش دولت و قدرت حاکم در شکل‌دهی به فضاهای شهری در نظریه‌ی "ساختارمند کردن مکان‌ها"^۵ مطرح شده‌است. تعیین نقش متقابل دولت و مردم در مکان‌سازی موردی است که در جامعه‌ی ایران نیازمند بررسی می‌باشد. در نظریه‌ی "شهرسازی روزمره"^۶ که جزء جدیدترین نظریه‌های مطرح شده نیز می‌باشد، تأکید بر جنبه‌های اجتماعی و تولید فضای شهری روزمره در جهت برآورد نیازهای روزانه مردم است. مفهوم زمینه‌گرایی و توجه به بافت موجود مهم‌ترین نکته‌ای است که در نظریه‌ی "شهر

1. New Urbanism

2. Place Making

3. Projects for Public Spaces (PPS)

4. The Third Place Theory

5. Framing Places

6. Everyday Urbanism

کلتر^۱ از سوی نظریه‌پردازان آن اشاره شد. در این نظریه بر ابعاد زمینه‌ای طراحی شهری تأکید شده است.

نظریه‌ی "اقتصاد سیاسی فضا" برای مقابله با بحران‌های موضوعی شهر و شهرنشینی مورد توجه قرار گرفته و از نیمه‌ی دوم دهه‌ی ۶۰ مطرح شده و بسط یافته است. این دیدگاه فضا را پدیده‌ای قابل تولید که دارای ماهیتی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است می‌داند و بر این باور است که در فرایند تولید، توزیع و مصرف فضا، گروه‌ها و طبقات اجتماعی از اهمیت اساسی برخوردارند. شاید این نظریه را بتوان مهم‌ترین نظریه‌ای که در تعامل اقتصاد و طراحی شهری مطرح است برشمرد.

نظریه‌ی "روستا شهر"^۲ با هدف نزدیکی و تعامل هرچه بهتر شهر و روستا شکل گرفته و سعی در بهبود وضعیت سردرگم حوزه‌های سکونت‌ی میانی دارد. این موضوع؛ یعنی ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی حاشیه‌ی شهرهای اصلی جزء یکی از مهم‌ترین برنامه‌های مدیریت شهرهای ایران در سالیان اخیر بوده است. نظریه‌ی "شهرسازی منظر"^۳ رویکردی نوین به مقوله بازنگری در نظام ساخت شهرهای امروزی بر مبنای توجه به عنصر منظر و فضای باز است. این موضوع در شهرسازی مدرن و متأخر ایران رنگ باخته و جای خود را به غلبه‌ی فضاهای پر و ساخته شده داده است. در نتیجه‌ی این نگاه، فضاهای باز و عمومی، بازمانده‌ی فضاهای پر و مصنوع قلمداد شده‌اند. نظریه‌ی "طراحی شهری عمودی"^۴ ناظر بر مقوله‌ی کمبود زمین در کلان‌شهرهای امروزی بوده و بر وجوه مدیریت زمین و جهت‌گیری توسعه‌ی عمودی شهر تأکید دارد. تأمل در قرابت این مفهوم با شرایط برخی جوامع امروزی واجد اهمیت است. به تبع رشد و گسترش رویکردها و جنبش‌های زیست‌محیطی و سبز در طراحی شهرها، نظریه‌ی "طراحی شهری و شهرسازی اکولوژیک" که محسن مصطفوی به شکلی ساختارمند سعی در بیان آن دارد، مطرح می‌شود. این نظریه که امروزه طرفداران بسیاری دارد، جزء الزامات توسعه‌ی پایدار در شهرها به‌شمار می‌رود.

سینا رزاقی اصل

فاطمه جم

تابستان ۹۳

1. Collage City
2. Urban Village
3. Landdcape Urbanism
4. Vertical Urban Design